

**МЕТАФАРА ЯК СРОДАК СТВАРЭННЯ ПАДТЭКСТУ (НА
МАТЭРЫЯЛЕ РАМАНА КУЗЬМЫ ЧОРНАГА “СЯСТРА”)**

Кожны мастацкі твор – гэта адметны погляд аўтара на свет. Сваё індывідуальнае бачанне, свае адносіны да рэчаіснасці выяўляюцца ў першую чаргу ў сістэме вобразных сродкаў, першае месца сярод якіх займае, безумоўна, метафара: «В метафоре как бы потенциально заложена сила, разрушающая грани невозможного, способная приблизить далекое и возвысить обыденное, характеризую одно-два чаще всего совершенно различных понятия, метафора в большинстве случаев приводит к сложному смысловому результату с многорядными ассоциациями» [1, с. 53].

Нярэдка паэтычныя метафары звязаны з мовай міфалагічных вобразаў, што насычае тэкст багатым падтэкстам. Напрыклад, у беларускай мове існуе значная колькасць метафар, у якіх пераноснае значэнне набываюць словы семантычнай групы “водныя аб’екты”. Іх можна падзяліць на чатыры тэматычныя групы: “вадаём і яго часткі” (*бераг, крыніца, мора*), “формы існавання вады” (*плынь, хваля і інш.*), “характар і асаблівасці руху” (*выплываць, заліваць, кіпець, напаяняць і інш.*), “стан вады” (*кіпенне, глыбіня, туман і інш.*).

Вада – адна з чатырох асноўных стыхій – у міфалагічных сістэмах многіх народаў свету сімвалізуе Хаос, у беларускіх народных уяўленнях выступае як ачышчальны сродак [2, с. 57]. Такім чынам, вада – гэта пачатак і канец усяго існага, гэта сімвал волі і мудрасці, увасабленне перашкоды і смерці.

Як правіла, уключаныя ў тканіну мастацкага твора метафары семантычнай групы “водныя аб’екты” рэалізуюць сваё міфалагічнае значэнне, што з’яўляецца сродкам стварэння багатага падтэксту.

Звернемся да рамана Кузьмы Чорнага “Сястра”, дзе метафары адзначанай групы вылучаюцца як колькаснымі паказчыкамі (намі налічана каля 130 метафар), так і значнай асацыятыўнасцю.

Паводле функцыянальнага прызначэння метафары, выкарыстаныя ў рамане “Сястра”, можна падзяліць на дзве групы: наглядныя (24 %) і ацэначныя (76 %).

Наглядныя метафары Кузьма Чорны выкарыстоўвае пераважна для апісання з’яў прыроды (неба, святло, туман, хмары і інш.): *Дзень уліваўся ў пакой* (с. 63) [3]. *За вокнамі горад купаўся ў сонцы* (с. 107) *Цёплыя хмары нізка плылі над зямлёю, удалечы асядалі на вострыя верхавіны лясоў* (с. 205). *Яна [вясна – А.В.] пазнавалася і ў выглядзе асвечаных сонцам сценаў пакоя, і ў нячутных плынях сонечнага святла з акна* (с. 185). Частотным выкарыстаннем адзінак гэтай функцыянальнай групы (90 % ад агульнай колькасці наглядных метафар) ствараецца адчуванне шырыні, волі і прастору.

Значна радзей наглядныя метафары перадаюць значэнне вялікай колькасці людзей: *Далей ён зноў стаяў высока, бачачы, як уліваўся ў вагоны чалавечы натоўп* (с. 272). *Ваця глядзеў, як лінуўся натоўп праз вузкія дзверы да вагонаў...* (с. 271). Аднак менавіта дзякуючы ім перадаецца ўражанне вялікага руху, якое ў найбольшай ступені рэалізуецца ў ацэначных метафарах.

Метафары ў ацэначнай функцыі ў рамане пераважна характарызуюць пачуцці, унутраны стан чалавека (78 %): *З прылівам радасці глядзеў ён колькі момантаў на вялікія ліпы перад домам...* (с. 164). *Пасля зноў на яго найшла хваля горнасці з прычыны смерці сястры* (с. 250). *Цяпер плыло няведанне, пісаць ёй ці не пісаць* (с. 71). Метафары, у якіх рэалізуецца супастаўленне пачуццяў і вады, валодаюць вялікімі выяўленчымі і экспрэсіўнымі магчымасцямі — яны могуць перадаць і ледзь прыкметнае з’яўленне пачуцця і моцнае, бурнае яго праяўленне. Аднак у рамане Кузьмы Чорнага акцэнт робіцца на бурных, усеахопных пачуццях: *мора хваляванняў, наплыў пачуццяў, прыліў смутку* і інш. Сведчаннем гэтаму і частотнае ўжыванне дзеяслова *кіпець* са значэннем ‘праяўляцца, развівацца бурна, з сілай’ і вытворных ад яго слоў (*кіпенне, кіпучасць*): *І тыя хваляванні апошняга часу былі мяжсою на канцы юнацкай кіпучасці* (с. 257), *Ужо ўзнімаліся і пачыналі кіпець сілы жыцця* (с. 184).

22 % ацэначных метафар у рамане “Сястра” характарызуюць стан наваколля і спалучаюцца са словамі *свет, жыццё*: *Што гэта толькі адзін з тых пунктаў, за якія чапляецца кіпучы струмень жыцця...* (с. 42), *Яна [Маня – А.В.] ... самастойна і радасна плыла ўвесь час па бурным моры жыцця...* (с. 194), *Змучанасць яе ад вялікай напружанасці ў кіпенні жыццёвых хваль, срозь усе яе словы ён адчуваў* (с. 155). Такія метафары апісваюць нестабільнасць свету, яго зрушэнне, той міфалагічны Хаос, з якога сфарміруецца Космас.

Новае жыццё магчымае толькі праз ачышчэнне ад старога. Гэтая ідэя перададзена не толькі ў словах з пераносных значэннем, але рэалізавана і пры выкарыстанні слоў семантычнай групы “водныя аб’екты” ў прамым значэнні: *Што ж стаяла нерухомым – абветраныя дрэвы, пабеленыя і непабеленыя сцены, уваходы ў будынкi і выходы з іх – усё гэта, не зрываемае напорам веснавое вады, таксама здавалася гатовым рушыць і наплысці, зганьбіўшы свой цвёрды спакой: от гэтае спывае для вечнага ачышчэння зямлі, а гэтае стаіць, патрэбнае на ачышчанай зямлі* (с. 6).

Такім чынам, у падтэксце рамана “Сястра” рэалізавана ідэя стварэння новага жыцця праз змяненне старога, ачышчэння ад яго, што адпавядае сімволіцы вады ў міфалагічных сістэмах.

Літаратура

1. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи (природа вторичной номинации) / В.Н.Вовк — Киев: Наукова думка, 1986.— 142 с.
2. Беларуская міфалогія: энцыклап. слоўн. / рэдкал.: С.Санько [і інш.]. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2004. – 592 с.
3. Цытаты падаюцца па: Чорны К. Збор твораў: у 6 т. / К.Чорны. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1988. – Т. 1: Раманы: Сястра. Зямля. – 518 с.